

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Complotten in de klas: nuancering en benadering van complottheorieën

Buuren, G.M. van

Citation

Buuren, G. M. van. (2022). Complotten in de klas: nuancering en benadering van complottheorieën. *Maatschappij En Politiek*, 53(4), 14-15. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4253392>

Version: Not Applicable (or Unknown)
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4253392>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Complotten in de klas

Nuancering en benadering van complottheorieën

- Jelle van Buuren

Gepubliceerd in: *Maatschappij & Politiek*, 2022, Jaargang 53, nr. 4, pp. 14-15

Het klaslokaal is niet bepaald immuun voor complottheorieën. Omdat complottheorieën vaak verknoopt zijn met beladen maatschappelijke onderwerpen - 9/11, terrorisme, vaccinaties, Illuminati, de Rothschildts - leidt het al snel tot ingewikkelde en gevoelige situaties in de klas. Het probleem begint eigenlijk al bij de term ‘complottheorie’. Het heeft een negatieve lading en ‘complotdenkers’ worden weggezet als dom, slecht geïnformeerd, gek of gevaarlijk. Dat is niet de beste uitgangspunt voor een inhoudelijk gesprek; polarisatie zit als het ware al ingebakken in de gebruikte terminologie. ‘Complotdenkers’ noemen zichzelf daarom ook anders: ‘compleetdenkers’, ‘waarheidszoekers’ of ‘vrijheidsstrijders’. ‘We stellen alleen maar vragen...’ is een gevleugelde uitspraak in complotkringen.

Bij gebrek aan beter hanteren we in dit artikel toch de term complottheorieën, met dien verstande dat we het niet bij voorbaat van een negatief keurmerk voorzien. Complottheorieën zien we als alternatieve verklaringen - want ingaande tegen de algemeen geaccepteerde verklaringen - voor een als ondraaglijk of onrechtvaardig ervaren persoonlijke of maatschappelijke situatie. Die situatie zou het resultaat zijn van het geheime en doelbewuste handelen van een (kleine) groep machtigen ten koste van de bevolking.

De aantrekkingskracht van complotverklaringen kan op verschillende manieren begrepen worden. Ten eerste reduceert een complotverhaal een verwarrende of complexe situatie tot een heldere en schematische verklaring waarin duidelijk is wie goed is en wie fout. De behoefte aan eenduidigheid is een menselijke behoefte die we allemaal kennen. Het geeft houvast in een onoverzichtelijke wereld. Die behoefte aan duidelijkheid wordt sterk vergroot als er grote, ingrijpende gebeurtenissen plaatsvinden: een grote gebeurtenis vraagt om een grote verklaring.

Tegelijkertijd weerspiegelen de alternatieve verklaringen ook altijd de waarden die mensen belangrijk vinden. Ook al slaan de alternatieve verklaringen de plank feitelijk gesproken vaak mis, tussen de regels door valt er wel degelijk kritiek te lezen op bijvoorbeeld scheve

machtsverhoudingen, gebrek aan inspraak of de vrees voor een controlemaatschappij.

Doorgaans worden er tegelijkertijd kritische vragen gesteld over wie nu eigenlijk bepaalt wat 'waar' is; wie is wel en niet deskundig, wie mag wel en niet aanschuiven aan de tafels van de talkshows, welke stemmen doen ertoe en welke niet?

Complotverhalen hebben echter ook een belangrijke functie waar het gaat om betekenisgeving en zingeving. Bij betekenisgeving gaat het om de vraag hoe de wereld te duiden; bij zingeving gaat het om de vraag wat onze rol in de wereld is. In complotverhalen zijn vaak religieuze en spirituele dimensies te vinden die een tegenwicht bieden tegen een als leeg en zielloos ervaren samenleving, waarin technocratisch management de boventoon voert en er geen hoger doel meer lijkt te zijn. Het is niet voor niets dat tijdens de coronaprotesten de leuzen 'vrijheid, liefde en verbinding' het mozaïek aan demonstranten verenigde. 'Nederland zal met het licht van de liefde gered worden', valt te lezen op de website *Samen voor Nederland*, een samenwerkingsverband van coronaprotestgroepen.

Ten slotte vervullen complotverhalen ook een belangrijke sociale functie: de behoefte om bij een groep gelijkgestemden te behoren. Eindelijk word je wél gehoord en niet weggelachen of weggehoond. In complotmilieus overheerst een positief zelfbeeld: waarheidszoekers, strijders van het licht, verzetsstrijders. En een bepaalde mate van superioriteitsdenken of het idee uitverkoren te zijn duikt regelmatig op: wij zijn wel 'ontwaakt' terwijl de rest zich nog in slaap laat sussen door de fabeltjes van de mainstream media... Bovendien - en dat geldt zeker voor jongeren - is het ook domweg spannend om op speurtocht naar de Waarheid te gaan, zeker als je daar anderen - ouders, leraren - mee op de kast kunt krijgen.

Bovenstaande maakt direct ook begrijpelijk waarom de coronapandemie een soort *Perfect Storm* bleek voor complottheorieën. De herkomst van virus is tot de dag van vandaag onduidelijk en het lijkt haast niet te bevatten dat een of ander virus dat opduikt op een lokale markt in China tot een wereldwijde lockdown zou nopen. De maatregelen die de overheid nam - op basis van op zijn hoogst 50% van de benodigde kennis en informatie, zoals premier Rutte zelf zei - vormden een ongekennde ingreep in de samenleving. Alles wat zo normaal leek dat we er eigenlijk nooit bij stilstonden, bleek met noodwetgeving te kunnen worden weggestrept. Bedrijven en scholen op slot, samenscholingsverboden, afstand tot elkaar bewaren, mondkapjes, een avondklok en een overheid die vertelde hoeveel mensen je maximaal thuis op bezoek mocht krijgen.

Het is niet raar dat veel mensen zelf actief op zoek gingen naar informatie en alternatieve verklaringen - en alternatieve verklaringen waren volop voorhanden op de sociale media die voor steeds meer mensen een belangrijke of de belangrijkste informatiebron vormen. Op zich was dat niet nieuw. Sociale media zijn het ultieme platform om feit en fictie met elkaar te vermengen, wetenschappers maakten zich al langer zorgen over de 'post-truth samenleving' en de verspreiding van propaganda, desinformatie en sensationele en extreme verhalen aangejaagd door de ondoorgrondelijke algoritmes van de grote mediaplatforms. Maar de coronacrisis maakte voor het eerst haarscherp duidelijk wat de concrete gevolgen kunnen zijn van een vertrouwensbreuk tussen een deel van de bevolking en de instituties die lange tijd als 'poortwachters van de waarheid' golden: media, deskundigen, wetenschappers, bestuurders.

In de klas is het de kunst om tussen de regels van de complottheorieën heen te lezen. Het heeft weinig zin om jongeren alleen belerend toe te spreken of nog één keer uit te leggen hoe de wereld wel in elkaar steekt. En het moet al helemaal geen wedstrijd worden in wie gelijk heeft. Wie complottheorieën weet te ontcijferen, leert iets over wat jongeren bezighoudt en de leefwereld waar ze zich in bevinden, waar ze zich mee identificeren en wat ze wantrouwen en welke grieven, verlangens en onzekerheden een rol spelen. Dat vraagt om een open en nieuwsgierige houding. Complottheorieën moeten niet alleen als een cognitieve uitdaging worden begrepen. Het gaat ten diepste om betekenisgeving en zingeving en dus identiteitsvraagstukken.

Een genuanceerde omgang met complottheorieën en complotdenken is van groot belang, zeker op school. De coronacrisis heeft tot sterke polarisatie geleid en tot fricties in families, vriendengroepen en op de werkvloer. Voor jongeren heeft het sociale element waar de crisis mee gepaard ging er nog eens extra ingehakt. De uitdaging is om de potentieel positieve kwaliteiten die in complotdenken verscholen zitten naar voren te halen: een kritische houding, het zelfstandig op zoek gaan naar kennis en informatie, leren te navigeren in hypersnelle informatiestromen. Tegelijkertijd begrenzen waar er begrensd moet worden: als complotdenken leidt tot zondebokken aanwijzen, dehumanisering, discriminatie, uitsluiting of erger.

De inzet moet niet zijn complotconstructies de wereld uit te helpen of jongeren in een mal te persen die wij voor ogen hebben. Het gaat niet om 'beter informeren' of het juiste wereldbeeld voorschrijven. Het gaat erom jongeren serieus te nemen in hun ervaringen en belevingen en ze - even serieus - tegengas geven. Niet elk complotverhaal is gespeend van elke waarheid. Complotten hebben bestaan en zullen bestaan. Kritiek op de overheid, media, politiek, en het

coronabeleid is zeer goed mogelijk. De vraag naar wie het nu eigenlijk voor het zeggen heeft, is een wezenlijke democratische vraag. Eigenlijk zouden we blij moeten zijn met jongeren die deze indringende vragen stellen – zij het in woorden en begrippen die de grenzen van het redelijke en voorstelbare soms danig tarten.